

15 Med barbarstvom in civilizacijo

V tedniku Demokracija smo na kratko že poročali o tem, da vladna komisija za prikrita grobišča po osmih letih nadaljuje s preiskavo na Teznem pri Mariboru. Govori se o najbolj množičnem grobišču zunajsodno pobitih po vojni.

16. 8. 2007

Med barbarstvom in civilizacijo

Gašper Blažič, foto: Mitja Ferenc, Bor Slana, arhiv Demokracije

V tedniku Demokracija smo na kratko že poročali o tem, da vladna komisija za prikrita grobišča po osmih letih nadaljuje s preiskavo na Teznem pri Mariboru. Govori se o najbolj množičnem grobišču zunaj sodno pobitih po vojni.

Preiskava naj bi dokazala obstoj povojnega množičnega grobišča, kjer naj bi bilo po prvotnih ocenah pobitih več kot petnajst tisoč ljudi, večinoma hrvaške, srbske in črnogorske narodnosti, ki so se hoteli umakniti v tujino pred komunističnim nasiljem. Pri tem je smrt poleg pripadnikov vojaških formacij doletela tudi njihove družinske člane, ki so se umikali pred partizani. Že leta 1999 so ob graditvi avtoceste na območju Teznega odkrili skoraj 1.200 trupel. Dokončna preiskava naj bi dokazala, da je bil na tem območju

storjen zločin, ki celo presega grozovitost zločina v Srebrenici, katerega mediji običajno označujejo kot največji pokol po drugi svetovni vojni. Kasneje je vladna komisija nadaljevala delo še na Dobravi in na Pohorju. Že zdaj pa je znano, da bo število žrtev povojnih pobojev precej višje od prvotnih ocen, kar pomeni, naj bi bil protitankovski jarek na Teznem največje evropsko morišče po drugi svetovni vojni.

Za vrednote civilizacije Kot je v pogovoru za STA dejal zgodovinar dr. Mitja Ferenc, ki vodi preiskova-

nje prikritih grobišč, je denarja za preiskave dovolj, bolj pa je vprašljivo politično ozračje v državi, saj je obljub in besed veliko več kot dejanj. Dr. Ferenc dodaja, da bi vsak dosedanj pravosodni minister za ureditev grobišč naredil nekajkrat več, kot je bilo dejansko storjenega. Dr. Ferenc je pozval vlado k okrepljeni prizadevanju za ureditev grobišč že 19. junija letos, ko je bila v Ljubljani predstavljena knjiga Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji (katere soavtor je tudi sam), ob tem pa je izrazil dvom, da bi to vprašanje še lahko rešila sedanja

generacija. Očitno je njegov poziv vlada sprejela kljub tveganju, da bi si z urejanjem vprašanja grobišč še poslabšala svoj javnomnenjski položaj, saj zaradi večdesetletne propagande, češ da poskuša desnosredinska politična opcija z raziskovanjem grobišč oprati krivde domnevne okupatorjeve sodelavce, večinsko javno mnenje še vedno ni naklonjeno ureditvi grobišč. Očitno je prevladalo spoznanje, da ima spoštovanje temeljnih civilizacijskih norm – ena od njih je tudi dostojen pokop mrtvih in obsodba zločina nad človeštvom ►

Zgodovinar dr. Mitja Ferenc

Zgodovinar Jože Dežman

Poslanec SNS Sašo Peče

Vodja PS DeSUS Franc Žnidaršič

► – prednost pred ugajanjem javnemu mnenju. Povsem očitno je, da je najverjetnejši pobudnik nadaljevanja sondiranja množičnih grobišč morda prav pravosodni minister Lovro Šturm, ki je že pred leti, ko ni opravljal nobene politične funkcije, izdal knjigo *Brez milosti*, v kateri se je lotil predvsem kršenja človekovih pravic v primeru pobojev ranjencev.

Kdo je likvidiral? Med neposrednimi soudeleženci v preiskavi poveljnih pobojev je tudi direktor Muzeja novejša zgodovine Jože Dežman, ki vodi vladno komisijo za prikrita grobišča. »Mesto (Maribor, op. G. B.) ni krivo, da so norci pobijali ljudi. Če pa se želi kultivirati, če hoče biti kulturna prestolnica Evrope, mora kritično obračunati s totalitarnimi zločini,« je dejal Dežman v pogovoru za Večer. Dežman poleg tega poudarja, da so slovenska polja smrti fenomen, saj gre za izredno kompleksno morišče. Žrtve so bile namreč slečene in zvezane z žico, med njimi so tudi civilisti, celo ranjenci in invalidi. Glede krivcev za poboje Dežman domneva, da je šlo večinoma za enote z juga Jugoslavije, vendar tudi z udeležbo Slovencev, najverjetneje pa je bilo izvedeno ločevanje po republikah, kar pomeni, da je vsak pobijal svoje. Na vprašanje, kdo so bili likvidatorji, je zgodovinarica dr. Tamara Griesser Pečar za STA dejala, češ da ni mogoče deliti med komunistično partijo, njeno tajno policijo Ozno in partizansko vojsko, ker so imele enotno oblast, veje oblasti pa niso bile deljene. »Iste osebe so zasedale vodilna mesta v različnih organih: v Titovi vladi, vojski, Ozni

itd. Ne moremo se torej izgovarjati. V primeru Teznega je poleg komunistične partije odgovorna še Ozna, Korpus narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ) in III. jugoslovanska armada. Ko je bil politični komisar Ivan Maček-Matiija v Drvarju pri Titu, so se dogovorili, da je treba nasprotnike likvidirati. Čim manj naj bi jih postavili pred sodišča. Toda koga bodo likvidirali v Sloveniji, se podrobno niso dogovorili. To je bilo odločeno v Sloveniji. Sezname je prav gotovo delala slovenska Ozna.«

Težave z zakonom Že pred začetkom preiskovanja grobišč na Teznem, Pohorju in Dobravi

so znova oživele stare ideološke delitve v državnem zboru, saj se je v ospredju znova znašel zakon o žrtvah vojnega nasilja, ki sodi v sveženj t. i. vojnih zakonov in je bil sprejet leta 1995, dopolnjen pa leta 2005. Sporen naj bi bil predlog novele omenjenega zakona, ki so ga lani jeseni v parlamentarni postopek vložile SDS, SLS in NSi. Omenjeni predlog je doslej že večkrat sprožil ostre polemike v državnem zboru in javnosti nasploh, in to predvsem glede vprašanja, ali bi status in pravice žrtev vojnega nasilja lahko dobili tudi okupatorjevi sodelavci, kar v svojih javnih nastopih izpostavlja zlasti vodja poslanske

skupine SD Miran Potrč. Po Potrčevih besedah se koalicijske stranke o tem niso posvetovale z drugimi parlamentarnimi strankami. Za jasnejšo dikcijo v zakonu se zavzema tudi predsednik DeSUS Karl Erjavec, ki meni, da se ne bi smelo zgoditi, da bi nekdanji okupatorjevi sodelavci »skozi stranska vrata« prišli do statusa žrtve vojnega nasilja. O morebitnem izstopu DeSUS iz koalicije Erjavec za zdaj molči, medtem ko je glede tega zgovornejši vodja poslanske skupine DeSUS Franc Žnidaršič, ki napoveduje izstop iz koalicije, če bi zakon omogočal pridobitev statusa žrtve vojnega nasilja tudi okupatorjevim sodelavcem oz. »narodnim izdajalcem«. Najostrejši pa je Sašo Peče, ki meni, da je pot do zakona očitno mogoča le s preglasovanjem, kajti kompromisa o tem, do katere mere se bodo nagrajevali okupatorjevi sodelavci po njegovem mnenju ne sme biti. Medtem pa so SDS, SLS in NSi že oblikovale nov predlog, vendar opozicija meni, da bi se morali o njem uskladiti še pred vložitvijo v parlamentarni postopek. Novi predlog, ki predvideva spremembo šestega člena zakona, je pripravil Inštitut za javno upravo Pravne fakultete v Ljubljani. Kot je pojasnil predsednik inštituta dr. Rajko Pirnat, predlagani člen ne omenja sodelavcev okupatorja, ampak iz kroga upravičencev do statusa žrtve vojnega nasilja izloča vsako civilno osebo, ki je v vojnem času prostovoljno aktivno sodelovala s katerimi koli oboroženimi silami pri izvajanju nasilja nad civilnim prebival-

Protitankovski jarek na Teznem naj bi bil največje evropsko morišče po drugi svetovni vojni.

Na pobite pripadnike hrvaških domobranov opozarjajo najdeni predmeti.

Predsednik vlade Janez Janša

Vodja poslancev SD Miran Potrč

Dr. Tamara Griesser Pečar

Pravnik dr. Rajko Pirnat

stvom. Tovrstna formulacija tako zmanjšuje maneverski prostor za morebitne manipulacije.

Za enako obravnavo Na očitke opozicije sta se odzvali tako SDS kot NSi. Poslanec NSi Anton Kotalj je na tiskovni konferenci v začetku avgusta očital SD, da si ne prizadeva za iskanje soglasja, saj ji očitno najbolj ustreza status quo. Poleg tega hoče SD kazati javnosti spravljiv obraz, pri konkretnih opredelitvah pa znova začne z očitki. Miran Potrč iz SD je vse Kotaljeve očitke zavrnil in med drugim dejal, da bi zakon lahko imeli

že eno leto, če ne bi bilo vsiljevanja zahtev, da status žrtve dobijo tudi okupatorjevi sodelavci. Po Potrčevih besedah bi bila v zakonu možnost, da status žrtve dobijo okupatorjevi sodelavci (bela garda, domobranci ter skupine kot črna roka in podobno, ki so izdajali in morili sodelavce OF in partizane), ne samo dopuščena, ampak celo zapisana. V imenu poslanske skupine SDS pa je Jože Tanko v izjavi za javnost izrazil presenečenje, da »prihaja do obtožb na račun kolicije, saj je bil zakon, ki je ta čas vložen v parlamentarni postopek, prej usklajen, vendar je kasneje

zaradi ideoloških pritiskov prišlo do umika podpisa s strani PS SD, čeprav je besedilo novele zakona tako, ki ne deli«. Po Tankovih besedah je namen SDS, da se čim prej določi krog oseb, ki imajo status in pravice žrtev vojnega nasilja v skladu z ustavo in načeli enake obravnave. »Pričakujemo, da se pri obravnavi te tematike ne bo delilo na »vaše« in »naše« oz. na zmagovalce in poražence, ampak bomo skupaj prevzeli odgovornost za rešitev statusa žrtev vojnega nasilja in tako naredili konkreten korak k izboljšanju politične kulture,« je zapisal Tanko.

Ideološko vprašanje Če polemike v zvezi z zakonom o žrtvah vojnega nasilja povežemo z nedavnim raziskovanjem prikritih grobišč, v katerih ležijo žrtve komunističnega nasilja, je mogoče reči, da so polemike o zakonu bolj ali manj nabiranje volilnih točk, saj je glede na to, da sodstvo še vedno ni ugotovilo krivcev za povojne poboje, še toliko težje določati, kdo je bil v resnici okupatorjev sodelavec. Vprašanje o tem, kdo je bil okupatorjev sodelavec in kdo ne, je najprej ideološko in politično vprašanje, saj je bil v polpretekli zgodovini vsakdo, ki ni bil na strani komunizma, označen za okupatorjevega sodelavca ali privrženca fašizma in imperializma. Zato je tudi dokazni postopek o tem, kdo je prostovoljno sodeloval z okupatorjem, zelo zapleten in ga zakon ne more urejati, saj je to stvar konkretnih postopkov. Glede na dogajanje pa je mogoče pričakovati, da opozicijske stranke skupaj z DeSUS nikoli ne bodo zadovoljne z usklajevanji, saj bo zelo težko najti primerno zakonsko rešitev, ki bi ustrezala dejanskemu stanju. Vsekakor je mogoče v bojih proti »okupatorjevim sodelavcem« prepoznati prizadevanje, da bi bile žrtve komunistične revolucije neupravičene do statusa žrtve vojnega nasilja, s čimer bi se od prejšnjega režima zapovedani partijski rasizem nadaljeval tudi v 21. stoletju. S tem bi še naprej ohranili protustavni položaj, saj je ustavno sodišče že pred časom presodilo, da je zakon o žrtvah vojnega nasilja doslej priznaval status le civilnim žrtvam okupatorja, ne pa tudi drugi strani v spopadu, kar je v neskladju z ustavo. ■

Ni šlo za etnično čiščenje

Da je Slovenija znana po grobiščih tudi drugod po svetu, dokazuje časopis Frankfurter Allgemeine Zeitung, ki se je 30. julija obširno razpisal o omenjeni temi v članku Morilci so se izgubili. Članek omenja tudi našega kolumnista dr. Ljuba Sirca in opisuje njegovo življenjsko zgodbo ter njegove težave z vračanjem po vojni odvzetega premoženja. Povojni poboji torej vzbujajo čedalje več zanimanja zunaj meja Slovenije, kajti med pobitimi je bilo veliko pripadnikov drugih narodov, poleg Hrvatov, Črnogorcev in Srbov naj bi bili pobiti celo ruski kozaki. Glede na to, da je grobišče Tezno zaradi velikega števila pobitih Hrvatov deležno veliko pozornosti na Hrvaškem, pri preiskavi sodelujejo tudi hrvaški zgodovinarji, med njimi Želimir Kužetko, ki je skupaj z dr. Mitjo Ferencem soavtor knjige Prikrita grobišča Hrvatov v Republiki Sloveniji. Vendar obstaja nekaj težav, saj Slovenija in Hrvaška še vedno nimata sklenjenega sporazuma o ureditvi grobišč. Slovenska vlada je v zadnjem času sprejela pobudo za tak sporazum z Romunijo, pripravlja pa tudi sporazum s Hrvaško in z Madžarsko. Po nekaterih informacijah naj bi bila Hrvaški tak sporazum ponudila že leta 2003, vendar se Hrvaška na to ni od-

zvala. Iz omenjenih razlogov je Društvo borcev iz Knina pozvalo hrvaškega premierja Iva Sanaderja, naj naredi vse za to, da bi se uredila grobišča na Hrvaškem in hrvaška grobišča drugod. Pri tem so izrecno omenili tezensko morišče, od koder bi morali trupla prepeljati na Hrvaško.

V zvezi z namigovanji, naj bi šlo v primeru pobojev na Tezmem za etnično čiščenje, pa je Želimir Kužetko pri predstavitvi knjige junija letos dejal, da za poboje ni kriv slovenski narod, temveč komunistična ideologija, kajti če bi tisti, ki so bili pobiti na Tezmem, bežali v Grčijo, bi se poboji zgodili v Makedoniji. Tovrstno stališče bi moralo biti poučno zlasti za Italijane, ki poboje italijanskih prebivalcev Istre pripisujejo divjaštvu »Slovanov« in ne komunistični revoluciji, s čimer se potrjuje teza, da sta komunizem in fašizem dejansko siamska dvojčka, ki opravičujeta drug drugega. Ker v Italiji še vedno ni prišlo do ozaveščenja glede fašističnih in komunističnih zločinov, sta dr. Mitja Ferenc in dr. Spomenka Hribar pri predstavitvi prej omenjene knjige zavrnili pobudo, da bi zgodovinsko razstavo o grobiščih Prikrito in očem zakrito postavili v Gorici, saj bi po besedah dr. Ference razstava postala predmet manipulacije v Italiji.